

Рассмотрены технические параметры дистанционно пилотируемых летательных аппаратов и их использования для аэрофотоснимков с последующим созданием ортофотоплана и цифровой модели рельефа. На примере аэрофотоснимков остатков древнерусских храмов обоснована перспективность применения квадрокоптера.

Ключевые слова: ДЗЗ (дистанционное зондирование Земли), космическая съемка, аэрофотосъемка, БПЛА (беспилотный летательный аппарат), МБПЛА (малый беспилотный летательный аппарат), квадрокоптер, мультикоптер, ортофотоплан, аэрофотоснимок, остатки фундаментов, дистанционные методы исследования, музеефикация.

Gnera V.A. Analysis of the use of remotely piloted aerial vehicles in archaeological research

This article considered opportunity to use remotely piloted aircraft (quadrocoptera) for research historical and archaeological monuments. Considered technical settings remotely piloted aircraft to followed using for air photography, and change to crated ortophotoplan and digital model of relief. Application example air photography of ancient church, show quadrocopter promising.

Key words: RPE (remotely probing earth), Space photographing, air photography, RPA (remotely piloted aircraft),SRPA (smaller remotely piloted aircraft), quadrocopter, multicopter, orthophotoplan, air photography, remains of foundation, remotely research method, museumfication.

Подано до друку: 07.11.2014 р.

УДК 502.6(477-25); 712.2(477-25)

А.І. ЗВІРЯКА

**До питання виявлення, дослідження,
збереження та використання ландшафтних
об'єктів культурної спадщини**

Стаття присвячена ландшафтним об'єктам культурної спадщини (культурним ландшафтам), їх виявленню, дослідженню, збереженню та використанню, проблемам методичного підходу щодо визначення ландшафтних об'єктів культурної спадщини. В статті розглядаються питання візуального сприйняття історичних ландшафтів, композиційного-видового аналізу історичного ландшафту м. Києва.

Ключові слова: ландшафтний об'єкт культурної спадщини, пам'ятка, культурний ландшафт, композиційно-видовий аналіз, традиційний характер середовища.

Швидкі процеси урбанізації вимагають від нас ще дбайливішого ставлення до культурної спадщини та збереження її в середовищі як важливої складової національного надбання.

Традиційний характер середовища, що зберігся від попередніх поколінь є цінним елементом в ідентифікації нації. Як і мова, традиції – так і природне та культурне оточення формують світогляд людини, виховують її в причетності до спадку предків, до певного етносу. Тому так важливо досліджувати та зберігати історичні ландшафти.

Незважаючи на те, що ландшафтні пам'ятки є «динамічним» видом, бо їхній вигляд змінюється залежно від пори року, зміни зелених насаджень (вирубки чи розростання), вони є найціннішими з огляду на свою територіаль-

ність та змістовність. Вони включають в себе всі види та типи пам'яток, надають контексту певній території, є провідниками між поколіннями.

На сьогодні в пам'яткоохоронній справі не існує єдиного методичного підходу щодо виявлення та використання ландшафтних пам'яток. Питання щодо комплексного збереження об'єктів культурної спадщини та історичних територій поставали у публікаціях багатьох сучасних дослідників: Вечерського В. та Звіряки А. [18], Тютюнника Ю. [36], Водзинського Є. [9], Прибеги Л. [39], Колоска Б. [29], Біленкової С. та Черновського О. [7], Ієвлевої В. [23], Томілович Л. [42], Некос А. та Мірошніченка В. [35], Веденіна Ю. та Кулешової М. [31], Мельник Н. [33], Гриценка В. та Бурової О. [11], Франческо Бандарина та Рон Ван Оерса [22] й інших.

Теоретичні аспекти щодо культурних ландшафтів розкриті у працях Тютюнника Ю., щоправда з акцентом на промислові ландшафти.

Питанням видового сприйняття пам'яток архітектури в ландшафті присвячено багато наукових публікацій науковця Водзинського Є.С. та його дисертаційне дослідження «Принципи та методи охорони видового розкриття пам'яток архітектури в краєвиді історичних міст (1970-ті – 1990-ті рр.)».

Питанням використання рельєфу в містобудуванні та композиційно-просторовим особливостям територій присвячені дослідження Колоска Б. [28]

У методичному плані цінними є «Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР» (схвалено Держбудом УРСР 19.03.1982 р.), в яких проведено узагальнену оцінку історично сформованого міського та природного ландшафту, виявлення зон композиційно-видового впливу пам'яток архітектури. Застосовується термін «архітектурний ландшафт», який визначається як «эстетически взаимосвязанные системы естественных ландшафтов и их антропогенных модификаций». Термін «архітектурний ландшафт» застосовується як тотожний «міському ландшафту». В «Методичних рекомендаціях...» також зазначається «Современный градостроительный подход к сохранению ценного исторического наследия предполагает охрану не только отдельных выдавшихся объектов, но и окружающей их естественно-природной или городской среды, в условиях которой возникли и существуют памятники градостроительства и архитектуры. Решающее значение в данном случае приобретает оценка природного ландшафта» (п. 4.4.4).

Значну роль у вивченні та дослідженні культурних ландшафтів відіграє Російський науково-дослідний інститут культурної та природної спадщини імені Д.С. Ліхачьова. У 2011 р. у Москві було проведено Міжнародний науково-практичний семінар «Управління Всесвітньою спадщиною та глобальні виклики сучасності» із залученням міжнародних експертів, присвячений культурним ландшафтам. У межах семінару були зроблені доповіді: Гриценко В.,

Бурова О. «Роль музеев-заповедников в сохранении культурного ландшафта (на примере музея-заповедника «Куликово поле»)»; Зав'ялова Н. «Древний Ширков погост как элемент исторических ландшафтов Верхневолжских озер»; Кулешова М. «Культурные ландшафты и перспективы расширения российского представительства в Списке Всемирного наследия»; Георге Постіке «Культурно-природный заповедник Орхейул Векь: проблемы управления и разработки номинационного досье для включения в Список Всемирного наследия»; Йоргена Примдаля і Саймона Своффилда «Ведущие факторы глобальных изменений и проблемы управления культурным ландшафтом»; Зорана Рока «Мария де Назаре Оливейра-Рока. Культурная идентичность и развитие культурного ландшафта»; Незвицької Т. «Управление ландшафтами в условиях современного развития музеев-заповедников (на примере объекта Всемирного наследия Кижского архитектурного ансамбля)».

Містобудівному розвитку та дослідженню міст присвячено роботи Антонова В. [2], Баранова Н. [3], Беляєвої Е. [5], Кашкіної Л. [26], Крогіуса В. [30], Іодо І. та Потаєва Г. [21], Сосновського В. та Русакової Н. [40], Владимірова В., Микولیної Е. та Яругіної З. [10] й інших.

Методологія історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень висвітлена в науковій монографії Вечерського В. [8].

Цінними матеріалами для аналізу у вивченні та виявленні історичних ландшафтів є напрацювання Сполучених Штатів Америки: National Register Bulletin (Technical information on comprehensive planning, survey of cultural resources, and registration in the National Register of Historic Places) розроблений Interagency Resources Division National Park Service U.S. Department of the Interior. Законодавчим аспектам охорони культурної спадщини США присвячена стаття Касяненко І. [25].

У 2003 р. Білоруським комітетом ІКОМОС була розроблена «Концепция охраны и целенаправленного формирования культурных ландшафтов Республики Беларусь».

Поняття культурного ландшафту широко застосовується в архітектурі, містобудуванні, географії. У вітчизняній географії поняття культурного ландшафту з'явилося в середині 1910-х років (Берг Л.), широкого використання набуло в 1920-х роках після робіт американського дослідника Зауера К. [43; с. 42–43]. Поняття «культурний ландшафт» на початку ХХ ст. у своїх наукових працях використав німецький географ Отто Шлютер [12; с. 589].

Наукові пошуки різних науковців дещо різняться у самих визначеннях культурних ландшафтів. У наукових публікаціях визначення культурного ландшафту має широкий спектр: «довкілля пам'ятки – культурний ландшафт, межі якого визначаються зонами охорони пам'ятки» [12; с. 589] (*прим. автора* – ми розглядаємо культурний ландшафт як об'єкт культурної спадщини, який в

свою чергу, може мати зони охорони); «культурний ландшафт – це антропогенний ландшафт, створений спеціально або у результаті зміни цільового призначення, що служить задоволенню естетичних і культурних потреб людини» [35; с. 71]; «для потреб теорії і практики пам'яткознавства і пам'яткозбереження можемо прийняти таке трактування ландшафту: ландшафт – це територіальна цінність, що має об'єктивні границі і стійкий образ» [36; с. 44]; «культурний ландшафт – природно-культурний комплекс, сформований у результаті еволюційного взаємодіяння природи і людини, його соціокультурної і господарської діяльності і состоящий из характерных сочетаний природных и культурных компонентов, находящихся в устойчивой взаимосвязи и взаимообусловленности» [31; с. 16].

Таким чином, бачимо, що понятійний апарат щодо визначення культурних ландшафтів має різні підходи та широке коло застосування. На цей час існують різні підходи щодо розуміння культурних ландшафтів як явища: історичний, географічний, містобудівний і пам'яткоохоронний. Нас цікавить саме пам'яткоохоронний підхід, у якому культурний ландшафт розглядається саме як об'єкт культурної спадщини – тобто територія, яка має культурну цінність і може бути занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України й охоронятися відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини».

Важливими джерелами у розумінні підходів до цінних історичних ландшафтних територій є міжнародна законодавча база. Питання щодо територіального підходу до збереження культурної спадщини знайшли своє відображення у міжнародних документах: Рекомендаціях щодо охорони краси та характеру ландшафтів і місць (1962), Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972), Провідних настановах ЮНЕСКО щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину (1992), Декларації про збереження історичних міських ландшафтів (2005), Віденському меморандумі «Всесвітня спадщина та сучасна архітектура – управління історичним міським ландшафтом» (2005), Ксіанській декларації про збереження оточення споруд спадщини, визначних місць та територій (2005), Хартії про інтерпретацію та презентацію визначних місць культурної спадщини (2008), Європейської ландшафтної конвенції (2000) [34].

На основі аналізу міжнародного законодавства щодо культурних ландшафтів і практичного досвіду, а саме – розроблення облікової документації на ландшафтні об'єкти культурної спадщини «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» [17; 18], «Історичний ландшафт давньоруського м. Вишгород» [15] автором були розроблені Методичні рекомендації щодо ландшафтних об'єктів культурної спадщини: Методичні рекомендації щодо заповнення облікової картки об'єкта культурної спадщини за видом «ландшафтний» і паспорта об'єкта культурної спадщини за видом «ландшафтний» [16],

Методичні рекомендації щодо визначення предмета охорони ландшафтних об'єктів культурної спадщини [19].

Ураховуючи те, що ми розглядаємо культурні ландшафти як історичні території, які мають історичну цінність, важливими компонентами, котрі формують ці території, є містобудівні утворення, історичні місцевості, паркові території в їх межах.

Основою для визначення ландшафтного об'єкта як об'єкта культурної спадщини є виявлення його культурної цінності. Для цього на підставі аналізу віднайдених даних із різних джерел інформації, а також результатів натурних обстежень і досліджень, необхідно встановити культурні контексти, в яких оцінюється культурна складова ландшафту.

Джерелами інформації про ландшафтні об'єкти культурної спадщини можуть бути будь-які письмові, іконографічні й інші документальні свідчення, а також дані, отримані в результаті безпосередніх натурних обстежень і досліджень ландшафтних об'єктів культурної спадщини в цілому та їх складових елементів.

Ця оцінка може відбуватися в одному контексті (наприклад, архітектурному, історичному, науковому, археологічному тощо) або водночас в декількох контекстах (наприклад, археологічному, історичному та архітектурному; історичному, науковому та технічному, тощо).

Для кожного культурного контексту необхідно виявити елементи – носії культурної цінності, які оцінюються за характерним набором ознак. Отже, оцінка ландшафтного об'єкта культурної спадщини в цілому може підтверджуватися декількома критеріями цінності, якщо виявлені цінності в декількох контекстах є рівнозначними, або одним критерієм, якщо виявлена цінність в одному контексті істотно переважає сукупність цінностей в усіх інших контекстах.

За розмірами, формами території та складом елементів, що визначають культурну цінність, автентичність і цілісність, ландшафтні об'єкти культурної спадщини відносяться до групи найбільш різноманітних і здебільшого комплексних видів визначних місць. Вони можуть охоплювати різноманітні утворення – від міських чи сільських скверів, садів та парків до великих як урбанізованих, так і не урбанізованих територій різного призначення. У кожному випадку розмір території ландшафтного об'єкта культурної спадщини має встановлюватися таким, щоб охопити всю сукупність складових елементів, визначальних для вираження культурної цінності та підтвердження автентичності й цілісності його. Крім того, при визначенні розміру ландшафтного об'єкта культурної спадщини необхідно враховувати його функції та «читабельність» структури та характерних рис ландшафту.

У 2010 р. автором даного дослідження (під науковим керівництвом Вечерського В.) було проведено аналіз історичного ландшафту міста та визначено пам'ятку ландшафту «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра», яку було занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (наказ Міністерства культури і туризму № 58/0/16-10 від 03.02.2010 р.).

Зазначена пам'ятка охоплює Київські гори та долину р. Дніпро від залізничного мосту на півдні до Подільсько-Воскресенського мостового переходу на півночі. Основними компонентами даного ландшафту є ріка Дніпро та схили високого правобережного плато. В акваторії Дніпра є численні острови, що входять до території пам'ятки ландшафту. До складу пам'ятки входять ландшафтні комплекси та історичні місцевості: Старокиївська гора, Дитинка, Михайлівська гора, Замкова гора, Кудрявець, Андріївська гора, гора Щекавиця, гора Юрковиця й інші. На даній території розташована велика кількість пам'яток і об'єктів культурної спадщини всіх категорій – місцевого, національного та всесвітнього значення. Серед них за видами: пам'ятки історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва, археології та садово-паркового мистецтва. Головними містобудівними компонентами даного ландшафту є архітектурні комплекси, ансамблі й окремі об'єкти, що формують його сутність як культурного ландшафту з виразним об'ємно-просторовим сприйняттям і видовим розкриттям пам'яток у середовищі з основних видових точок, зон і фронтів видимості. Такими об'єктами є (з півдня на північ): Видубицький монастир, Троїцький Іонинський монастир, комплекс Національного музею історії Великої Вітчизняної війни, Києво-Печерська лавра, Маріїнський палац, Михайлівський монастир, Андріївська церква, Свято-Кирилівський монастир.

За рахунок паркової території пам'ятки ландшафту були об'єднані буферні зони об'єкта всесвітньої спадщини – «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська Лавра» (затверджені наказом Міністерства культури України від 05.07.2011 р. № 511/0/16-11).

Звичайно у визначенні цінності ландшафту велику роль відіграє природна підоснова, візуальне сприйняття, цінні історичні панорами.

З часом змінюються точки зорового сприйняття певного пейзажу, з'являються антропогенні об'єкти.

Так, для Києва можна виділити три категорії сприйняття історичного ландшафту – фасаду Києва, що звернутий до акваторії Дніпра:

- історичний (з акваторії Дніпра та островів);
- антропогенний підвищений (з мостів);
- віддалений (з лівого берега).

Найцінніше у іконографічному плані є саме річкове сприйняття ландшафту правого берега Дніпра.

Цінними джерелами, які допомагають представити образне сприйняття ландшафту та «річкову панораму» Києва, є гравюри, картини, описи мандрівників. Незамінними у цьому відношенні є книги з багатим іконографічним матеріалом, зокрема: Белічка Ю., Підгори В. «Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві» [4]; «Київ на поштовоїй открытціє конця XIX – начялж XX вєкя» [27]; «Старий Київ» [41]. Зібрані авторями книг зображення показують, що Київ із його живописними ландшафтами та незвичайно різноманітними точками видового розкриття був та залишається улюбленою темою багатьох художників і мандрівників.

Споруди Києва і його панораму (схили Дніпра) неодноразово описували мандрівники XVI–XVII ст. – єеський дипломат Еріх Лясота (1594), польський історик Регінальд Гейденштейн (1598), французький інженер Гійом Левассер де Боплан (30–40-ві роки XVII ст.), сирійський мандрівник Павло Алеппський (1653–1654). Ці описи дають цікаві відомості про стан архітектури, містобудівної ситуації того часу та візуального сприйняття ландшафту того часу.

У всіх описах простежується сприйняття домінуючої ролі гори, як характерної риси київського пейзажу. Роль Дніпровських схилів і до сьогоднішнього дня важко переоцінити: їх роль у своєрідності архітектурно-просторової організації міста, його композиційно-художньої цінності, пейзажних якостей, і їх роль у міських панорамах та видах.

Особливо цінними джерелами у дослідженні забудови Києва, його планувальної структури та ландшафтних особливостей, є іконографічні та картографічні джерела: перспективний план міста 1637 р. із зображенням багатьох київських будівель, який прикладений до книги «Тєратургима» Кальнофойського А., альбом замальовок Києва, зроблених у 1651 р. голландським художником Вєстерфельдом А., перспективний план Києва 1695 р., що був зроблений під керівництвом полковника Івана Ушакова [1], де зображені майже всі споруди того часу, плани Києва 1745, 1808, 1811, 1837, 1861, 1878, 1887 років, ситуаційний план Києва 1923–1931 років, генеральний план 1934–1938 років, генеральні плани 1949, 1967, 1986, 1967, 1986, 2002 років, відомості про зображення видів Києва у книзі Ернста Ф. «Види Києва середини XIX віку, що їх писав художник Гротє» [13].

Один із перших генеральних планів Києва, план 1745 р., на якому видно, що значні території Києва в той час залишалися незабудованими, тут були орні землі, поля, ліси, сади. Потужні земляні вали та рови окреслювали три головні частини стародавнього Києва. На кресленик нанесено головні дороги й вулиці Києва, броди, переправи, греблі, мости через Дніпро, Либідь та інші річки. Окремо виділено інженерно-будівельні заходи спрямовані на зміцнення схилів Київських гір та берегів Дніпра. Схили гір рекомендувалося засаджувати деревами й чагарниками, засівати пирієм, а для відведення дощової і талої води джерел і струмків передбачалося прокладати чавунні та дерев'яні труби [20; с. 200].

Багато дослідників присвятили свої праці історії та пам'яткам Києва. Але по-справжньому першим дослідником київської старовини, засновником киевознавства, вважається вчитель історії та географії народного училища Берлінський М. У 1820 р. вийшло друком «Краткое описание Киева» [6] – перше серйозне історико-топографічне дослідження міста. «Саме до кінця XVIII – початку XIX ст. належить зародження киевознавства як однієї з галузей української історичної науки.» [24; с. 14].

У середині XIX ст. над вивченням київських старожитностей працюють декілька вчених, зібравши багато матеріалів про історичну топографію міста та його архітектурні пам'ятки: Максимович М. [32], Похилевич Л. [38], Крижанівський С., Срезневський І. та Закревський Н. [14].

Серйозні праці по історичній топографії Києва публікував Петров Н. [37].

За часів незалежності України вийшла друком велика кількість публікацій, присвячена різним аспектам розвитку м. Києва. Питаннями дослідження історії Києва та його культурної спадщини займаються численні наукові установи й окремі дослідники.

Тобто на цей час Київ багатий на видання та публікації, які присвячені різним аспектам його розвитку, окремим пам'яткам, комплексам, містобудівним утворенням, паркам, історичним місцевостям тощо. Але відсутні публікації, присвячені культурному ландшафту міста в контексті його охорони як об'єкта культурної спадщини (окрім публікацій автора доного дослідження).

Дніпровські схили правобережної частини Києва формують одну з найцінніших міських панорам з боку акваторії та Лівобережжя. З півдня на північ цю панораму утворюють такі узвишшя як: Лиса гора, Звіринецькі пагорби, Печерські пагорби, Михайлівська гора, Старокиївська гора, Андріївська гора, Замкова гора, Кудрявська гора, гора Щекавиця, гора Юрковиця та Кирилівські висоти. Всі ці території входять до історичного центру міста Києва, мають історичну забудову.

Історичний ландшафт Києва являє собою складну розгалужену систему пагорбів і ярів, що прилягає до правого берега Дніпра. Висотні позначки прибережної зони складають 95,0–100,0 м денної поверхні землі. Верхня частина (плато) пагорбів знаходиться на позначках 182,0–197,0 м. Найвищим є Печерський пагорб (до 198,0 м), Старокиївське плато знаходиться на відмітках до 190,0 м, вершина Замкової гори знаходиться на позначках біля 169,0 м, Щекавиця досягає 172,0 м, Кирилівські висоти мають перепад позначок 126,0–185,0 м. З південного заходу на відстані близько 4 км від берега Дніпра гряди прибережних Київських пагорбів обмежує долина річки Либіді, позначки цієї улоговини знаходяться на рівні 117,0–125,0 м. За долиною Либіді від Батієвої

гори і далі до західних околиць міста починається поступове підвищення рельєфу до рівня 170,0–190,0 м.

У межах цієї нагірної території розташовані історичні монастирські комплекси і храмові споруди: Видубицький монастир на Звіринських пагорбах, Києво-Печерська лавра на Печерських пагорбах, Михайлівський Золотоверхий монастир на Михайлівській горі, Софійський собор на Старокиївській горі, Андріївська церква на Андріївській горі, Покровський монастир на Кудрявській горі і Кирилівський монастир на Кирилівській височині. Біля підніжжя пагорбів також розташовані монастирські комплекси і храми: Церква Різдва Богородиці, Покровська церква, церква Миколи Набережного, церква Миколи Притиска, Флорівський монастир, Іллінська церква, Воздвиженська церква тощо.

В еволюції освоєння цінних територій змінюються силуети, домінантні об'єкти втрачають своє середовищне значення, конкуруючи з сучасними будівлями підвищеної поверховості.

З другої половини ХХ ст. в силуеті правобережної нагірної частини Києва з'являються нові архітектурні домінанти. Особливо цей процес загострився на початку ХХІ ст. На даний час в ролі архітектурних домінант правобережжя виступає ряд висотних будівель, вплив яких на силует історичної частини міста є несприятливим.

Вплив висотної забудови на особливості композиційно-видового розкриття Києво-Печерської лаври полягає в зменшенні домінантної ролі цього ансамблю в панорамі правобережжя міста й погіршенні його візуального сприйняття на тлі дисгармонуючих крупномасштабних будівель.

Аналіз панорам схилів Дніпра з ансамблем Києво-Печерської лаври, що розкриваються з лівого берега Дніпра (від в'їзду на міст ім. Є.О. Патона, з Русанівської набережної), мосту ім. Є.О. Патона та мосту метро при порівнянні з недалеким минулим, приводить до висновку про негативні зміни характеру фону ансамблю. Поява житлових будинків підвищеної поверховості біля краю крутосхилів Печерського плато та на територіях еспланади Нової Печерської фортеці далеко за межами ближнього оточення ансамблю та його буферної (охоронної) зони псує панораму при її огляді з дальніх точок.

До основних домінантних споруд, що за своїми габаритами і висотою конкурують навіть з Лаврською дзвіницею, належать: будівля на вул. Грушевського, 9-в, будинок у Аскольдовому провулку, офісний центр на Кловському узвозі, 7-а.

Важливу роль в формуванні історичного ландшафту міста відіграє комплекс Києво-Печерської лаври, що розташований у межах нагірної частини Дніпровської височини. Об'єкти Києво-Печерської лаври відіграють домінуючу роль в формуванні силуету цієї території і є важливими складовими пам'ятки ландшафту, натомість об'єкти Софійського ансамблю не були вклю-

чені до території історичного ландшафту, зважаючи на те, що вони не мають визначального впливу в формуванні панорами правого берега Дніпра й відіграють роль локального акценту на плато.

Таким чином, роль складових частин об'єкта всесвітньої спадщини в панорамі правобережної нагірної частини Києва є нерівнозначною. Це пов'язано з тим, що, хоча обидва комплекси, Софія Київська і Києво-Печерська лавра, розташовані на однакових висотних позначках над Дніпром (біля 188,0 м), менший за обсягом Софійський ансамбль віддалений від ріки на майже вдвічі більшу відстань, оточений дуже щільною середньо- і багатопверховою забудовою, і його основні будівлі – архітектурні домінанти мають меншу висоту, порівняно з лаврськими об'єктами.

Софійський ансамбль також не може візуально сприйматися разом із комплексом Києво-Печерської лаври в контексті історичного монастирського ландшафту, оскільки споруда Софійського собору через свою помірну висоту і віддалене від краю схилу розташування фактично не доступна для огляду з точок видового сприйняття панорами правобережжя, а видима верхня частина Дзвіниці не утворює цілісної композиції з об'єктами лаври через значну віддаленість один від одного обох комплексів (біля 3,6 км) і розташування між ними щільних масивів міської забудови.

Споруди архітектурного ансамблю Києво-Печерської лаври органічно поєднуються з природнім комплексом Печерського плато і долиною ріки Дніпро, її крутосхилами, річищами й островами та формують ландшафтно-архітектурний комплекс історичного ландшафту правого берега Дніпра. Цей цілісний комплекс із давніх часів репрезентував Київ – центр православної культури на Дніпрі.

Архітектурний ансамбль лаври органічно поєднаний із рельєфом. При будівництві та розбудові монастиря архітектори вдало розпланували та використали місцевий природний ландшафт, що дало широкі можливості для створення просторових композицій окремих частин ансамблю. Монастирські споруди Києво-Печерської лаври розташовані на двох високих пагорбах і угловині між ними.

Найвища точка Печерський пагорбу, на якій розташована Києво-Печерська лавра – 198,0 м. Головна домінанта ансамблю – Дзвіниця, розташована на позначці 188 м, її висота 96,52 м.

Ансамбль Києво-Печерської лаври відіграє головну роль у формуванні монастирського річкового ландшафту та розкривається з акваторії, мостів і лівого берега.

Силует правобережної частини міста Києва визначається співвідношенням домінант і фонові забудови, при цьому форми активного пагористого рельєфу мають визначальний вплив на його формування. В основі панорам і видів Києва лежить композиційний зв'язок архітектурних ансамблів (в більшості

випадків монастирських і храмових комплексів) з правобережними пагорбами, акваторією Дніпра і островами.

Історично сформований силует правого берега Дніпра характеризувався гармонійним співвідношенням висотних домінант, архітектурних акцентів і рядової фонові забудови: висотні домінанти – 70–100 м, акценти – до 50 м, фонові забудова – до 30 м. Основними і найбільш цінними з історико-архітектурної точки зору домінантами правобережного силуету Києва є комплекс Києво-Печерської лаври з основною вертикальною домінантою – Великою лаврською дзвіницею, комплекс Михайлівського Золотоверхого монастиря, Андріївська церква.

Основна цінність найбільш важливих панорам правого берега Дніпра полягає в поєднанні мальовничого ландшафту вкритих зеленими насадженнями Дніпровських круч із поодинокими домінантами історичних монастирських комплексів і монументів.

Негативний вплив на цінні панорами правого берега Дніпра має: поява нових домінант, нівелювання існуючих домінант за рахунок загального підвищення рівня забудови, нівелювання ландшафтних форм, втрата зелених насаджень.

Ландшафтні території змінюються в ході історичного розвитку. Так і в межах пам'ятки ландшафту «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпро» поступово з'являлася забудова, насадження, формувалася сучасний силует міста. На цей час зелений масив Київських гір формують зелені насадження київських міських парків. Сьогодні важко уявити, що наше «місто-парк» колись не було вкрите зеленню дерев. Тобто історичні ландшафти можна віднести до «динамічних» пам'яток. Вони є «живими організмами», їх не можна законсервувати або зупинити зміни, які відбуваються. «Спеціалісти в області охорони городів все янее осознают разрыв между теоритическими принципами сохранения и реальностью (особенно в развивающихся странах). Они поднимают вопрос о пересмотре охранной политики» [22; с. XIII].

Тому дані пам'ятки вимагають особливого режиму використання, які б враховували їх цінність і «схильність» до стабільного розвитку та часткового видозмінення.

Так, будь-яка ландшафтна територія вимагає зонального підходу до її використання і композиційно-видового аналізу. Для пам'ятки ландшафту «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпро» були розроблені режими використання території з відповідним зонуванням з урахуванням особливостей різних за характером територій. Дані режими увійшли до історико-архітектурного плану міста Києва. Межі і режими використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів м. Києва затверджені наказом Міністерства культури України від 21.10.2011 № 912/0/16-11.

Автором даного дослідження (за науковою консультацією Апостолової-Сосси Л. та науковим керівництвом Скорик Л.) було проведено досліджен-

ня монастирського та річкового ландшафту правого берега Дніпра в оточенні об'єкту Всесвітньої спадщини «Київ: Собор Святої Софії і прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра». В межах дослідження було проаналізоване видове розкриття об'єкту всесвітньої спадщини з основних видових точок, з огляду на збереження панорами монастирського річкового ландшафту, та визначено гранично допустиму висоту нової забудови з урахуванням обмеження негативного впливу на об'єкт всесвітньої спадщини та його видового сприйняття. Також були визначені візуальні напрямки (перспективи) – напрямки зорового сприйняття історичних архітектурних домінант і акцентів, що завершують перспективу відкритих міських просторів.

Було виявлено, що для збереження цінності історичного культурного ландшафту правого берега Дніпра м. Києва повинні бути дотримані наступні вимоги:

- з метою унеможливлення появи нових домінант і загального підвищення рівня фонові забудови, рівень порівняльної висоти забудови в межах зон формування видів на рівні кромки схилів правого берега Дніпра в оточенні комплексів Видубецького монастиря, Іонинського монастиря, Києво-Печерської лаври, парку Слави, Маріїнського парку, Хрещатого парку, Володимирської гірки, Михайлівського Золотоверхого монастиря, Софії Київської, Андріївської церкви, Покровського монастиря не повинен перевищувати 15–20 м, оскільки в такому випадку фонову забудову з основних точок огляду будуть закривати зелені насадження або забудова монастирських комплексів;

- з метою унеможливлення нівелювання ландшафтних форм, рівень порівняльної висоти забудови в межах зон формування видів на рівні підосви схилів правого берега Дніпра не повинен перевищувати чверті висоти схилу (15–20 м);

- з метою збереження історичних форм ландшафту і запобіганню втратам зелених насаджень у межах озелених і паркових зон Дніпровських схилів нове будівництво на цих територіях повинно бути заборонено.

Ураховуючи наведені вище вимоги за допомогою 3D-моделювання форм рельєфу, в межах вищезазначеної роботи було здійснено підрахунок висоти фонові забудови в межах зони формування видів, порівняльна висота якої на рівні кромки схилів Дніпровських круч не перевищуватиме допустимих вимог (15–20 м). Підрахунок висот було виконано за допомогою розрізів рельєфу територій за основними напрямками видового сприйняття найбільш цінних історичних об'єктів і побудови променя від точки спостереження на рівні допустимої порівняльної висоти (15–20 м) на верхній кромці схилів. У результаті для різних точок спостереження були встановлені максимально допустимі висоти забудови в межах різних частин зони формування видів, які не матимуть негативного впливу на ландшафт. Також були визначені озеленені території, що не підлягають забудові.

Ураховуючи характер розпланувальної структури і характер існуючої забудови територій для зони формування видів, запропоновано режими гранично допустимої висоти нової забудови (від 10 до 155 м) із урахуванням обмеження негативного впливу на історичний культурний ландшафт Києва і об'єкт всесвітньої спадщини.

Запропоновані висотні обмеження для забудови правобережної частини м. Києва стосуються, в першу чергу, недопущення спотворення історичного силуету правобережної нагірної частини міста. Тут слід зазначити важливий методичний момент: визначені вище обмеження не враховують специфіку традиційного характеру забудови історичних районів Києва й інших міст, тому для конкретизації висотних обмежень й приведення їх в єдину для кожного міста систему необхідно проводити додатковий аналіз для кожного історичного кварталу.

Підсумовуючи наголосимо, що виявлення та збереження ландшафтних об'єктів культурної спадщини є важливим аспектом збереження традиційного характеру середовища, історичних панорам та зон формування видів. Відтак нагальною залишається проблема завершення кодифікації понятійного апарату для ландшафтних об'єктів культурної спадщини, удосконалення методів визначення цінних історичних ландшафтних територій.

Збереження та забезпечення ефективного використання таких об'єктів вимагає комплексних досліджень та композиційно-видового аналізу для визначення режимів, які б забезпечували їх культурну цінність, автентичність та цілісність.

Джерела та література

1. Алфёрова Г. В., Харламов В. А. Киев во второй половине XVII века: Истор.-архит. Очерк. – К.: Наукова думка, 1982. – 159 с.
2. Антонов В. Л. Природный ландшафт – пластическая и визуальная основы композиции города // В помощь проектировщику-градостроителю: Ландшафт и архитектурно-планировочная структура города. – К., 1974. – С. 38–47.
3. Баранов Н. Н. Силует города. – Л.: Стройиздат. Ленингр. Отд-ние, 1980. – 184 с.
4. Белічко Ю. В., Підгора В. П. Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві XII–XX століть. – К.: Мистецтво, 1982.
5. Беляева Е. Л. Архитектурно-пространственная среда города как объект зрительного восприятия. – М.: Стройиздат, 1977. – 119 с.
6. Беринский М. Краткое описание Киева, содержащее историческую перечень сего города, также показание достопримечательностей и древностей оного. – СПб., 1820.
7. Біленкова С. В., Черновський О. К. Історичний ландшафт міста Чернівці у контексті прийняття «Віденського меморандуму» // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 1. – К.: АртЕк, 2005. – С. 22–33.
8. Вечерський В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. – К.: НДПТАМ, 2003. – 560 с.
9. Водзинський С.С. Охорона ландшафтів як складова збереження культурної спадщини // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 5. – К.: Фенікс, 2010. – С. 301–317.
10. Город и ландшафт: (проблемы, конструктивные задачи и решения) / Владимир В. В., Микулина Е. М., Яргина З. Н. – М.: Мысль, 1986.– 238 с.

11. *Гриченко В., Бурова О.* Роль музеев-заповедников в сохранении культурного ландшафта // Материалы международного научно-практического семинара «Управление Всемирным наследием и глобальные вызовы современности». – М., 2011. – С. 39–44.
12. *Дутка І. І., Пуцінська І. Б.* Культурний ландшафт та проблема оцінки його впливу на економічне зношення пам'ятки // Могилянське читання. Збірник наукових праць. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2011. – С. 588–590.
13. *Ерст Ф. Л.* Види Києва середини ХІХ віку, що їх писав художник Гроте. – Б/м., Б/г. – С. 404–415.
14. *Закревський Н.* Летопись и описание г. Киева. – М., 1858. – 266 с.
15. *Звіряка А. І.* Історичний ландшафт давньоруського м. Вишгорода // Праці Науково-дослідного інституту пам'ятоохоронних досліджень. Випуск 8. – К.: «Фенікс», 2013. – С. 56–65.
16. *Звіряка А. І.* Методичні рекомендації щодо заповнення облікової картки об'єкта культурної спадщини за видом «ландшафтний» та паспорта об'єкта культурної спадщини за видом «ландшафтний» (проект) // Праці Науково-дослідного інституту пам'ятоохоронних досліджень. Випуск 6. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – С. 253–267.
17. *Звіряка А. І.* Пам'ятоохоронний статус Історичного ландшафту Київських гір і долини р. Дніпра // Праці Центру пам'яткознавства. Випуск 20. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОШК, 2011. – С. 339–342.
18. *Звіряка А. І., Вечерський В. В.* Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра як ландшафтна пам'ятка // Праці Науково-дослідного інституту пам'ятоохоронних досліджень. Випуск 5. – К.: Фенікс, 2010. – С. 198–235.
19. *Звіряка А.* Визначення предмета охорони ландшафтних об'єктів культурної спадщини на прикладі пам'ятки ландшафту «Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра» // Маток. Науково-красознавчий збірник Державного історико-культурного заповідника «Самчики». – Самчики, 2011. – С. 37–43.
20. *Злижкова О. О.* Основні етапи історико-містобудівного розвитку м. Києва // Праці Науково-дослідного інституту пам'ятоохоронних досліджень. Випуск 7. – К.: «Фенікс», 2012. – С. 187–210.
21. *Иодо И. А., Потаев Г. А.* Градостроительство и территориальная планировка. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 285 с.
22. *Исторический городской ландшафт: Управление наследием в эпоху урбанизма / Франческо Бандарин и Рон Ван Оерс.* – Казань: Издательство «Отчество», 2013. – 256 с.
23. *Ісвлева В. П.* Вплив історичних інженерних споруд на формування київського міського ландшафту // Праці Науково-дослідного інституту пам'ятоохоронних досліджень. Випуск 5. – К.: Фенікс, 2010. – С. 151–174.
24. *Історико-містобудівні дослідження Києва / За ред. Вечерського В. В.; Відп. за вип. Сердюк О. М.* – К., 2011. – 454 с.
25. *Касяненко І. О.* Охрана культурной спадщини у Сполучених Штатах Америки // Праці Науково-дослідного інституту пам'ятоохоронних досліджень. Випуск 8. – К.: Фенікс. – 2013 – С. 81–103.
26. *Кашкина Л. В.* Основы градостроительства. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 247 с.
27. *Киев на почтовой открытке конца XIX – начала XX века.* Фотоальбом. – К., 2005.
28. *Колосок Б. В.* Традиции использования рельефа в градостроительстве // Исследование и охрана архитектурного наследия Украины. – К., 1980. – С. 25–32.
29. *Колосок Б. В.* Природні структуроутворюючі і формотворчі чинники міста Умань // Праці Центру пам'яткознавства. Випуск 13. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОШК, 2008. – С. 25–31.
30. *Крогиус В. Р.* Город и рельеф. – М.: Стройиздат, 1979. – 116 с.
31. *Культурный ландшафт как объект наследия.* Под ред. Ю. А. Веденина, М. Е. Кулешовой. – М.: Институт наследия; СПб.: Дмитрий Буланин, 2004. – 620 с.

32. *Максимович Н. И.* Перечень общественных и казенных зданий, монастырей, церквей, часовен, памятников, садов, скверов, театров, площадей и проч. в г. Киеве / Сост. Н. И. Максимович. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1902. – 15 с.
33. *Мельник Н. Б.* Проблеми збереження та використання історичних ландшафтів м. Галича та його околиць // *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень.* Випуск 8. – К.: Фенікс, 2013. – С. 453–460.
34. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. – К.: Фенікс, 2008. – 176 с.
35. *Некос А. Н., Мірошніченко В. В.* Культурний ландшафт: географічний та правовий аспекти // *Людина та довкілля. Проблеми неоекології.* – 2011. – № 1–2. – С. 69–73.
36. *Основи пам'яткознавства / Під заг. ред.: Гриффена Л. О., Титової О. М.; кол. авт.: Гаврилюк О. Н., Гаврилюк С. В., Горбик В. О. [та ін.].* – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. – 380 с.
37. *Петров Н. И.* Историко-топографические очерки древнего Киева. – К.: Тип. Унта, 1897. – III, 267 с.
38. *Похилевич Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах в пределах губернии находящихся. – К.: Тип. Киево-Печерской Лавры, 1864. – 763 с.
39. *Прибега Л.* Історичне середовище як пам'яткоохоронна категорія // *Українська академія мистецтва.* Випуск 11. – К., 2004. – С. 177–185.
40. *Сосновский В. А., Русакова Н. С.* Прикладные методы градостроительных исследований. – М.: «Архитектура-С», 2006. – 112 с.
41. *Старий Київ.* Фотоальбом. – К.: ТОВ «Видавничий дім «ПЕРИСКОП», 2005.
42. *Томлович Л. В.* Обсерваторна гірка в м. Києві: досвід взяття на державний облік визначного місця як комплексного об'єкту історико-культурної спадщини // *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень.* Випуск 6. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – С. 205–218.
43. *Тютюнник Ю. Г.* Культурна спадщина і ландшафтне різноманіття // *Праці Центру пам'яткознавства.* Випуск 11. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2007. – С. 38–61.

Зверья А.И. К вопросу выявления, исследования, сохранения и использования ландшафтных объектов культурного наследия

Статья посвящена ландшафтным объектам культурного наследия (культурным ландшафтам), их выявлению, исследованию, сохранению и использованию, проблемам методического подхода по определению ландшафтных объектов культурного наследия. В статье рассматриваются вопросы визуального восприятия исторических ландшафтов, композиционно-видового анализа исторического ландшафта г. Киева.

Ключевые слова: ландшафтный объект культурного наследия, памятник, культурный ландшафт, композиционно-видовой анализ, традиционный характер среды.

Zviriaka A.I. On the question of identification, research, conservation and use landscape of cultural heritage

The article is devoted to landscape objects of cultural heritage (cultural landscapes), their identification, research, conservation and use, problems methodical approach to determine the landscape of cultural heritage. The paper deals with the visual perception of historical landscapes, compositional and view analyzes of the historical landscape of Kyiv.

Key words: landscape objects of cultural heritage, monument, cultural landscape, compositional and view analyzes, traditional character environment.

Подано до друку: 30.10.2014 р.